

## Afscheidsrede Francien Lamers-Winkelman, 13 december 2013

Ik zou wel eens willen weten...

Mijnheer de rector magnificus, leden van het curatorium, collega's, familie en vrienden,  
Dames en heren,

Kindermishandeling is én een complex én een emotioneel beladen onderwerp. De problemen van mishandelde kinderen en hun ouders zijn, zoals mijn collega en kamergenoot Prof. dr. W. Slot twee maanden geleden in zijn afscheidsrede zei, rauw en hardnekkig. Rauwe en hardnekkige problemen die complex zijn, én emotioneel beladen. Emoties en complexiteit beïnvloeden beleid inzake kindermishandeling, bemoeilijken wetenschappelijk onderzoek, en brengen de werkers in het veld vaak tot wanhoop.

De titel voor mijn afscheidsrede is geleend van Jules de Corte, de in 1996 overleden liedjesschrijver, componist, en pianist. Hij zong op onnavolgbare wijze over onrecht, armoede, liefdeloosheid en kortzichtigheid, én over de noodzaak van rechtvaardigheid en liefde. Onrecht, armoede, liefdeloosheid en kortzichtigheid, rechtvaardigheid en liefde hebben met kindermishandeling te maken. Ik wil dit expliciteren aan de hand van enkele voorbeelden met betrekking tot het beleid, de politiek en de wetenschap.

### Het beleid en de politiek

Een oud gezegde zegt: 'Als de wereld vergaat, ga ik naar Nederland. Daar gebeurt alles vijftig jaar later'. En inderdaad, het Nederlandse beleid t.a.v. kindermishandeling loopt, hoewel geen 50 jaar, dan toch fors achter. Terwijl in de Angelsaksische landen al regelmatig landelijk onderzoek naar het vóórkomen van kindermishandeling was uitgevoerd, werd pas in 2007 het eerste Nederlandse landelijke onderzoek naar kindermishandeling, uitgevoerd door de VU en de Universiteit van Leiden, gepubliceerd.

In 1981 (26 jaar eerder) werd in Amerika de eerste National Incidence Study gepubliceerd, en de Engelse National Society for the Prevention of Cruelty to Children publiceerde in 1995 het eerste landelijke onderzoek. Vanaf 1990 houdt het Australische Institute of Health and Welfare jaarlijks nationale cijfers over kindermishandeling bij, en de eerste Canadese Incidence Study kwam uit in 2001 (Trocmé, et al., 2001).

De National Incidence Studies in Amerika zijn, op basis van de Child Abuse Prevention and Treatment Act (CAPTA) van 1974, door het congres gemandateerde periodieke onderzoeken naar het vóórkomen van kindermishandeling in Amerika.

In de CAPTA is vastgelegd dat de Federatie een rol heeft met betrekking tot het ondersteunen en subsidiëren van kindermishandelingsonderzoek, onder de directe verantwoordelijkheid van het Secretary of Health and Human Services (HHS). Met de wet zijn tevens het Office on Child Abuse and Neglect en het National Clearinghouse on Child Abuse and Neglect Information geregeld.

In Canada werd het periodieke onderzoek geïnitieerd door de Public Health Agency, dat direct valt onder de Canadese Minister van Gezondheid. Haar missie is "de gezondheid en veiligheid van de Canadezen te beschermen door de preventie van chronische ziekten en verwondingen, en uitbraken van besmettelijke ziekten". Lang geleden verzuchtte een 12 jarig cliëntje van het Kinder- en Jeugdtraumacentrum in Haarlem "weet je, geweld is net een besmettelijke ziekte, maar ze weten nog niet wat ze er aan moeten doen."

Ook het Australische Institute of Health and Welfare (AIHW) valt direct onder het ministerie van Gezondheid en Welzijn.

Opvallend nu is dat Nederland en de andere Noord Europese landen laat zijn met het uitvoeren van landelijk onderzoek, of er al helemaal niet aan beginnen. Volgens de Zweedse onderzoekers Ångman en Gustafsson (2011), heeft dat onder andere te maken met 'weezin' van de regeringen in die landen om op systematische wijze data te verzamelen op nationaal niveau, mogelijk mede t.g.v. herinneringen aan het Nazisme, door gebrek aan samenwerking tussen diverse instanties (zoals de instellingen voor gezondheidszorg en de raad voor de kindbescherming), door angst van professionals om ouders te stigmatiseren, en door relatief strikte privacy regels.

Beleid inzake kindermishandeling wordt in de Angelsaksische landen op regeeringsniveau gemaakt. Voor Nederland durf ik de volgende stelling aan:

Er is in Nederland géén expliciet geformuleerd beleid met betrekking tot kindermishandeling en seksueel misbruik.

Geen beleid, dat bevreemdt: de materiële kosten van kindermishandeling waren in 2005 volgens Meerding iets meer dan 900 miljoen euro, Hakkaart en collega's kwamen in 2010 uit op 474 miljoen euro, in 2013 komt 'Voorzorg' op basis van de gegevens uit het onderzoek van Alink e.a. (2011) tot een bedrag van 1 miljard euro jaarlijks.

Ik ben geen financieel expert, en de schattingen lopen fors uiteen, maar ik vermoed dat voor de helft van het laagste bedrag alle kinderen die NU slachtoffer zijn van mishandeling, behandeling kunnen krijgen. Het zou een mooie vorm van preventie zijn, en de overheid, de ziektekostenverzekeringen, nu en in de toekomst, heel veel geld besparen. Immers, bekend is dat rond de 30% van de mishandelde kinderen, als zij geen behandeling krijgen, de mishandeling overdraagt op hun kinderen.

Geen beleid inzake kindermishandeling. Dat bevreemdt: Volgens Kuyvenhoven en collega's overlijden er jaarlijks 40 tot 60 kinderen t.g.v. kindermishandeling, bijna elke week één (1998). In de 40 jaar dat ik in de kindermishandeling werk zijn dat er dus 2000. En het aantal kinderen dat hersenletsel oploopt door kindermishandeling liegt er ook niet om. Er zijn geen officiële cijfers, doch uit betrouwbare bron vernam ik dat het Nederlands Forensisch Instituut in het bijna afgelopen jaar (2013) betrokken was bij 24 kinderen met 'toegebracht schedelhersensletsel' (TSHL), één van de oorzaken van 'niet-aangeboren hersenletsel', vorig jaar waren het er 13.

Geen beleid: in 1999 sprak Jan Willems, voormalig bijzonder hoogleraar Rechten van het Kind aan deze Universiteit, de gedenkwaardige woorden: "Terwijl tien gevallen van mishandeling in gevangenen zouden wijzen op structurele tekorten in het toezicht op het gevangeniswezen, worden tienduizenden gevallen van kindermishandeling per jaar in Nederland nog steeds niet gezien als symptoom van structurele tekorten in het sociaal-pedagogisch vangnet rondom kind en gezin in dit land."

Geen beleid, en geen visie:

Mei 2012 verstuurden 17 organisaties, waaronder de GGD Nederland, de Federatie Opvang, de MO groep, het Nederlands Jeugdinstituut, de Radboud Universiteit, en vele anderen, een pamflet aan de opstellers van de verkiezingsprogramma's van alle politieke partijen waarin zij schreven dat zij reikhalzend uitkeken naar de totstandkoming van:

-Eén landelijke visie op een effectieve bestrijding van huiselijk geweld en kindermishandeling,  
- waarbij samenhang is gegarandeerd,  
- verantwoordelijkheden duidelijk zijn belegd  
- en effectiviteit wordt gemonitord,  
neergelegd in een Nationaal Actieprogramma Veilig Thuis.

Het Tijdschrift Kindermishandeling analyseerde vervolgens voor de laatste verkiezingen de partijprogramma's van alle politieke partijen. De uitkomst van die analyse was:

Een visie op een integrale aanpak van zowel huiselijk geweld als kindermishandeling wordt NIET expliciet beschreven.  
Tijdschrift Kindermishandeling

Geen visie en dus geen beleid, soms zou je denken:

Wat jammer dat kindermishandeling geen varkenspest is. Dan waren er al lang maatregelen ter bestrijding genomen.

Soms zou je denken, wat jammer dat kindermishandeling niet valt onder het Centrum Infectieziektebestrijding van het Rijksinstituut voor de Volksgezondheid, zij zouden er wel raad mee weten.

Ik zou wel eens willen weten: waarom slagen wij er niet in om een integraal beleid en een gedeelde visie op kindermishandeling te ontwikkelen? Wat houdt ons tegen, waarom komen we, meestal slechts voor een beperkte tijd, in actie als er een schandaal is. Zijn daar verklaringen voor?

John Myers, een Amerikaans rechtsgeleerde op het gebied van de kindermishandeling, schreef in 1997:

“For the average adult, few subjects evoke stronger emotions than children, families and victimization. Put the three together to form child abuse and neglect, and the stage is set for emotional pyrotechniques.”  
(Myers, in Ross, 1997).

Volwassen raken ontzet en geëmotioneerd als zij zich, bijv. bij een schandaal, moeten realiseren dat kindermishandeling een sombere werkelijkheid is voor veel kinderen, dat zelfs in ons geordend, tolerant en rijk land, kindermishandeling op grote schaal vóórkomt. Dan draait het sentiment zich om en begint de ontkenning. Kindermishandeling? Dat gebeurt niet in onze kringen, niet bij ons in de wijk. Terwijl de omvang en consequenties van kindermishandeling een antwoord vragen, zorgen emoties er voor dat de objectiviteit uit het oog verloren wordt. Met als resultaat dat de waarheid het slachtoffer is.

Zou het kunnen zijn dat mensen de neiging hebben om zwaardere negatieve gevoelens te ruilen voor minder belastende? Door te ontkennen (ouders doen zo iets toch niet?), en een verklaring te zoeken die de rust in hun gevoelens terugbrengt? Zou het zo zijn dat we geruster gaan slapen als we kunnen zeggen dat het vermoeden van de gescheiden moeder, dat haar ex hun kind seksueel misbruikt voortkomt uit haar wraakzucht, en dus niet waar is?

Herman Baartman, mijn voorganger op de leerstoel, meende dat de neiging om kinderen over het hoofd te zien in Nederland wijd verbreid is. Voor mishandelde kinderen is er dan ook geen oudervereniging die zich inzet voor verbetering van hun situatie, en lobbyd voor meer en beter onderzoek, zoals bijvoorbeeld de oudervereniging van kinderen die lijden aan cystic fibrosis.

Onderzoek naar de mechanismen van ontkenning, naar de neiging om wat met kinderen gebeurt te verdoezelen, te bagatelliseren: Ik zou wel eens willen weten of dit voer voor sociologen is.

Dames en Heren, zoals u gemerkt hebt heb ik tot nu toe niets gezegd over de aanstaande transitie van de Jeugdzorg naar de gemeenten. Ik wil daar NU niks over zeggen, ik ben er moe van, het baart mij zeer grote zorgen, en ik ben bang dat we straks te maken krijgen met The Child Abuse Lottery.

#### De wetenschap

Onderzoek naar kindermishandeling was in Nederland jarenlang vrij summier en voorzichtig: slechts enkele Universiteiten waagden zich er aan. Van ouds natuurlijk de VU waar de bijzondere leerstoel preventie en hulpverlening inzake kindermishandeling al meer dan 25 jaar bestaat, en daarnaast de Rijksuniversiteit Leiden waar een enthousiaste groep onderzoekers zich onder leiding van Rien van IJendoorn bezig houdt met kindermishandeling. Op andere Universiteiten was er niet zo veel aandacht voor, met uitzondering dan voor het onderwerp Huiselijk Geweld, hoewel de onderzoeks aandacht vooral op volwassen slachtoffers en plegers geconcentreerd. Zoals Herman Baartman zei “de neiging om (mishandelde) kinderen over het hoofd te zien is wijd verbreid.”

Ik durf te stellen dat op de afdeling Ontwikkelingspedagogiek van onze faculteit mishandelde kinderen niet over het hoofd worden gezien.

Februari 2014 gaat Mathilde Overbeek haar proefschrift “Intervention for children exposed to interparental violence” verdedigen. Bas Tierolf zal, voorjaar 2015 zover zijn dat hij ook de verdediging aan kan gaan. Daarna volgen Margreet Visser, Ivanka van Delft en Machteld Telman die in de Academische Werkplaats Kindermishandeling onderzoek doen naar werkzame componenten van de door het Kinder- en Jeugdtraumacentrum in Haarlem ontwikkelde methodiek voor de behandeling van seksueel misbruikte kinderen én die voor kinderen die slachtoffer zijn geweest van partner geweld. Daarnaast onderzoekt Froukje Unger, Univ. Van Maastricht/Trimbos Instituut, ‘het welbevinden van kinderen na een AMK melding’, en Mirjam Rinne van het Curium/Univ. Leiden ‘de biologische veranderingen na therapeutische interventie bij seksueel misbruikte meisjes’

Ik ben enorm blij met deze mensen en het onderzoek dat zij uitvoeren. En ik wil hen nu alvast bedanken voor hun inzet, enthousiasme en het harde werken. Nu alvast, anders wordt de lijst met bedankjes aan het eind te lang.

Je zou zeggen, wat valt er nog te wensen met zoveel onderzoek 'on the way', Maar ik zou nog veel meer willen weten, mijn verlanglijst is lang. Ik kies er een paar onderwerpen uit.

### Mijn verlanglijstje

In de United Nations Study on Violence against children van 2006 formuleerde de auteur de wens :

“That States improve data collection and information systems in order to identify vulnerable subgroups,  
-inform policy and programming on all levels,  
-track progress towards the goal of preventing violence against children,  
- and develop a national research agenda on violence against children across settings where violence occurs”.  
Pinheiro, 2006, p. 27

Mijn eerste wens sluit daarbij aan: Voortzetting van de ingezette koers: op vaste termijnen landelijke onderzoek naar het vóórkomen van kindermishandeling.

Afgelopen maandag werd de noodzaak daartoe ook benadrukt tijdens het symposium ter gelegenheid van de uitreiking van de dr. Hendrik Muller Prijs aan Rien van IJendoorn.

Pinheiro pleit ook voor een nationale onderzoeksagenda. Ik heb mijn nationale onderzoeksagenda nog niet klaar, maar het onderwerp 'protectieve' factoren zou zeker op de agenda komen. Over protectieve factoren is al veel geschreven, maar de vraag is of we er genoeg over weten in relatie tot kindermishandeling.

Eén van de protectieve factoren die in de UN Study wordt genoemd is:

high levels of paternal care during childhood  
United Nations Study on Violence Against Children, 2006

Vaders zijn in het kindermishandelingsonderzoek nogal verwaarloosd, ze hadden een plaats in de marge, en dan vooral als mishandelaar of misbruiker. Die plaats verdienen ze niet. Data van de Child Protection Services in Amerika tonen dat in bewezen zaken de mishandeling in 19% van de gevallen alléén door de vader werd gepleegd, in 40% alléén door de moeder, en in bijna 17% van de gevallen mishandelden beide ouders. Vaders als protectieve factor horen naar mijn mening hoog op de onderzoeksagenda te staan.

Pruett (2000) vond dat vaders die vanaf de geboorte hun baby 'nurturen', hun aandeel hebben en nemen in de verzorging van de baby, vieze luiers verschonen en de baby eten geven, een sterke relatie met hun kind ontwikkelen en dat, bovendien, de kans op mishandeling in deze groep significant lager is dan in een groep die niet aan 'nurturen' doet. Actief deelnemen aan de verzorging en opvoeding van kinderen is geassocieerd met minder verwaarlozing, zelfs in gezinnen waarin risico factoren voor verwaarlozing (zoals armoede en werkloosheid) aanwezig zijn (2001). Hun geïnvolveerdheid in opvoeding en verzorging reduceert de taken, en vooral de opvoedingsstress, van moeders. Afgelopen vrijdag verdedigde Marije Verhagen hier haar proefschrift "From expecting to experiencing: The role of parenting self-efficacy in the transition to parenthood."

“From expecting to experiencing:  
The role of parenting self-efficacy in the transition to parenthood.”

Het (mooie) proefschrift van Marije riep de vraag op 'en what about the fathers?' Marije is gepromoveerd, maar ik hoop dat er nog zo'n proefschrift komt over 'expecting fathers', hun parenting self-efficacy en hun transitie naar het ouderschap.

Ik zou wel eens willen weten waarom sommige mishandelde ouders de mishandeling wel, en andere mishandelde ouders niet doorgeven aan hun kinderen. Egeland en collega's (1987) en Zuravin en collega's (1996) menen dat één van de protectieve factoren om de intergenerationele overdracht van kindermishandeling te doorbreken een emotioneel ondersteunende relatie is. Ik ben blij dat mijn opvolgster en lieve collega Catrin Finkenauer haar onderzoek wijdt aan 'Interpersoonlijke Relaties'. Op het gebied van de kindermishandeling is er genoeg 'bad and ugly', en onderzoek naar hoe dat om te zetten naar 'the good', is een nobele zaak. Ook jou Catrin wil ik nu alvast bedanken voor het feit dat je op mijn stoel wil gaan zitten, dat je het onderzoek naar kindermishandeling op je wil nemen, en dat je zo'n fijne collega bent.

Ik zou wel eens willen weten....

- hoe het komt dat onderzoek naar seksueel misbruik van jonge kinderen nog zo weinig op de agenda staat.
- hoe het komt dat er in Nederland, in verhouding tot bijv. België zo weinig seksueel misbruik wordt gemeld bij de AMK's.
- hoe het komt dat het aantal meldingen van seksueel misbruik bij de AMK's langzaam maar zeker minder wordt.
- hoe het komt dat onderzoek naar 'disclosure' van seksueel misbruik en getuigenissen die kinderen bij de politie afleggen in het geheel niet van de grond is gekomen.
- hoe het komt dat de mythe van de echtscheiding als voer voor het uitspreken van valse beschuldigingen van seksueel misbruik in Nederland stand houdt, zonder deugdelijk onderzoek en ondanks alle data uit Amerikaans en Australisch onderzoek die het tegendeel bewijzen.
- hoe het komt dat we na ruim 20 jaar zwoegen en zweten, lobbyen en schrijven van rapporten die in bureaulades zijn verdwenen, nog maar twee Multi Disciplinaire Centra Kindermishandeling, ofwel Children's Advocacy Centers, hebben, terwijl in IJsland, Noorwegen, Zweden Finland en Denemarken het equivalent, de Barnahus, als paddestoelen uit de grond schieten.
- hoe het komt dat in Colombia bij wet is vastgelegd dat mishandelde kinderen op kosten van de staat traumabehandeling krijgen terwijl het Tijdschrift Kindermishandeling Oktober 2013 op gezag van hoogleraar Ton van Yperen, kinder- en jeugdpsychiater Mirjam Rinne, kinderpsychiater Peter Dijkshoorn, én op basis van onderzoek van Margaux Vanoni van Regioplan Beleidsonderzoek moet constateren dat de meeste mishandelde kinderen niet de behandeling krijgen die ze nodig hebben.

Ik zou wel eens willen weten.....

De verlanglijst is lang en de middag kort. Misschien spreken we elkaar op een ander moment, dan wil ik u graag nog meer over mijn willen weten verlanglijst vertellen.

Ik ga nu mijn dankwoord uitspreken, terwijl achter mij de laatste dia wordt geprojecteerd.

“The committee does not find it acceptable that a society that prohibits any form of physical violence between adults would accept that adults subject children to physical violence”.  
Europe’s Social Rights Committee:

De Stichting Voorkoming Kindermishandeling dank ik voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik heb mij niet altijd aan de regels gehouden, maar ik hoop dat u tevreden bent over de manier waarop ik de stoel heel heb gehouden.

Aan de Vrije Universiteit, de Faculteit der Psychologie en Pedagogiek, en ‘mijn’ afdeling Ontwikkelingspedagogiek ben ik veel dank verschuldigd. Ik heb een lange relatie met de VU, beginnend met het groene busje waarin wij thuis, heel lang geleden, centjes mochten doen voor de VU. Toen kon ik niet vermoeden dat ik ooit hier zou staan in deze robe en met deze baret. Ik heb genoten van mijn jaren aan de VU. En dat is niet in de laatste plaats te danken aan mijn collega’s Clasiën en Joyce, Agnes en Mirjam, Sabina en Paula, Carlo mijn baas, Frits, mijn vroegere afdelingsbuurman, mijn kamergenoot Wim, Hetty en Marja, Juliette en Maroeska, Mariëlle en Asuman, mijn leraar en promotor Herman, en niet te vergeten Cees, Siebren, Piet en Hans die weliswaar weg zijn doch veel voor mij hebben betekend, en Aisha, Maria en Vera, de afdelingssecretaresses die altijd klaar stonden en aardig bleven als ik iets kwam vragen of lenen net als zij druk aan het werk waren.

Mijn echtgenoot Martin, en onze kinderen Jessy en Meindert en hun partners Joep en Carla dank ik dat zij mij al die jaren mijn hobby en mijn werk hebben laten uitvoeren. Het bezig zijn met ‘the bad and the ugly’ kon alleen omdat jullie zorgden voor ‘the good’. Jullie ‘good’ werd extra ‘groot goed’ door onze drie kleindochters Annabelle, Iris en Livia die zich volgens mij het afgelopen uur hebben moeten vervelen doch zich wonderwel hebben gedragen. Ik heb gezegd.

## Literatuur

Ångman, I., & Gustafsson, M. (2011). Combating Child abuse and neglect in Sweden. Örebro: Regionförbundet.

Annerbäck, E-M., Wingren, G., Svedin, C.G., Gustafsson, P.A. (2010). Prevalence and characteristics of child physical abuse in Sweden- Findings from a population-based youth survey published. The author(s)/Journal Compilation, 2010(99), 1229-1236.

AlEissa, M., Fluke, J., Gerbaka, B., Goldbeck, L., Gray, J., Hunter, N., Madrid, B., Van Puyenbroeck, B., Richards, I., & Tonmyr, L. (2009). A commentary on national child maltreatment surveillance systems: Examples of progress. *Child abuse & Neglect*, 33, 809-814.

Alink, L.R.A. en anderen (2011), *Kindermishandeling in Nederland anno 2010. De Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen* (NPM-2010). Leiden, Casimir Publishers.

Cao, Y.P., Zhang, Y.L., Sun, S.Q., Guo, G.Y., Li, Y.C., Yan, D., ...Li.J.G. (2006). An epidemiological study on domestic violence in Hunan, China. Article in Chinese. *Chinese Journal on epidemiology*, 27(3), 200-203.

Cawson, P. Wattam, C. Brooker, S., & Kelly, G. (2000). *Child maltreatment in the United Kingdom*. London: NSPCC. (1998-1999).

Draijer, N. (1990). *Seksuele traumatisering in de jeugd; lange termijn gevolgen van seksueel misbruik van meisjes door verwanten*. Uitgeverij SUA, Amsterdam.

Egeland, B., Jacobvitz, D., & Papatola, K. (1987). Intergenerational continuity of abuse. In R. J. Gelles & J. B. Lancaster (Eds.), *Child abuse and neglect: Biosocial dimensions* (pp. 255-276). Hawthorne, NY: Aldine de Gruyter.

Zuravin, S. J., McMillen, C., DePanfilis, D., & Risley-Curtiss, C. (1996). The intergenerational cycle of maltreatment: Continuity versus discontinuity. *Journal of Interpersonal Violence*, 11(3), 315-334.

Eimers, D. (2012). Gevolgen van kindermishandeling: Wat kost een mishandeld kind? *Tijdschrift Kindermishandeling*, januari 2010.

Euser, S., IJzendoorn, M., Prinzie, P., & Bakermans-Kranenburg, M.J. (2010). Prevalence of child maltreatment in the Netherlands. *Child Maltreatment*, 15(1), 5-17.

Euser S., Alink L.R.A., Tharner A., IJzendoorn M.H. van & Bakermans-Kranenburg M.J. (2013), *The Prevalence of Child Sexual Abuse in Out-of-Home Care: A Comparison Between Abuse in Residential and in Foster Care*, *Child Maltreatment*, 18(4): 221-231.

Gaudin, J. M., & Dubowitz, H. (1997). Family functioning in neglectful families: Recent research. In J. D. Berrick, R. P. Barth, & N. Gilbert (Eds.), *Child welfare research review*, Vol. 2 (pp. 28-62). New York, NY: Columbia University Press.



Hakkaart- van Rooijen, L., C.A.M. Bouwmans & F.F.H Rutten (2010). The burden of child maltreatment in the Netherlands. Rotterdam: Institute for medical technology assessment, ErasmusMc.

Jirapramukpitak, T. (2005). The experience of abuse an mental health in the young Thai population. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, (epub ahead of print).

Krug, E.G., Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A.B., & Lozano, R.L. (Eds.). (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.

Kuiper, R.M., Dusseldorp, E. & A.G.C. Vogels (2010). A first hypothetical estimate of the Dutch burden of disease with respect to negative experiences during childhood. Delft: TNO Quality of Life.

Kuyvenhoven MM, Hekkink CF, Voorn TB (1998) [Deaths due to abuse for the age group 0-18 years; an estimate of 40 cases in 1996 based on a survey of family practitioners and pediatricians. *Nederlands Tijdschrift Geneeskunde*, 14; 142(46):2515-8.

Marshall, D. B., English, D. J., & Stewart, A. J. (2001). The effect of fathers or father figures on child behavioral problems in families referred to child protective services. *Child Maltreatment*, 6(4), 290-299.

Meerding, J. (2005). De maatschappelijke kosten van kindermishandeling In: Baartman, H., Bullens, R. en Willems, J. (red.) *Kindermishandeling, de politiek een zorg*. Amsterdam, SWP.

Peinhero, P. (2006). *World report on Violence to children*. New York: United Nations  
Trocmé, N., MacLaurin, B., Fallon, B., et al. (2001). *Canadian Incidence Study of Reported Child Abuse and Neglect 1998 (CIS-1998): Final Report*. Minister of Public Works and Government Services. Canada, Ottawa, ON.

[Dr. J.C.M. Willems](#),1 1999

Van IJzendoorn, M.H., Prinzie, P., Euser, E.M., Groeneveld, M.G., Brilleslijper-Kater, S.N., van Noort-van der Linden, A.M.T., et al. *Kindermishandeling in Nederland Anno 2005:De Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2005)*. 2007.